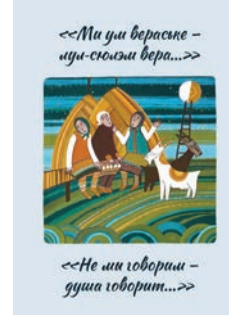

Udmurdi folkloor: uurimused ja uurijad

Tatjana Vladõkina juubeliks

“Mi um veras’ke – lul-sjulem vera...” “Ne mõ govorim – duša govorit” [“Mitte meie ei räägi – hing räägib...”]. Iževsk, 2023. 476 lk. (Udmurdi traditsiooniline kultuur. Esitaja – tekst – uurimus)

Kollektiivne monograafia “Mi um veras’ke – lul-sjulem vera...” (“Mitte meie ei räägi – hing räägib...”), mis ilmus 2023. aastal Venemaa TA Uurali osakonna Udmurdi Föderaalse Uurimiskeskuse Udmurdi Ajaloo, Keele ja Kirjanduse Instituudis, on pühendatud udmurdi juhtiva teadlase, folkloristi Tatjana Vladõkina 70. sünniaastapäevale. Raamatu pealkirjaks on pisut muudetud rida 1920. aastatel udmurdi pedagoogi, luuletaja, folkloristi Kuzebai Gerdi poolt salvestatud udmurdi rituaallaulust.

*Mi um veras’ke – kõl vera,
Kõrez’ no võlõn si vera...
Kõrez’ no võlõn si vera,
Sjulem no puškõn tõl džua.
[Meie ei räägi – keel räägib,
Ja kandlel räägib keel...
Ja kandlel räägib keel,
Ja südame sügavuses põleb tuli.]*

Pealkiri on väga sümboolne – selles avaneb Tatjana Vladõkina enda ja udmurdi rahva hing.

Raamatu ülesehitus ei ole päris tavapärane. See koosneb kolmest suurest osast. Esimeses osas “Eri aastate ekspeditsioonide arhiivimaterjale” on Tatjana Vladõkina seni avaldamata välitöömaterjalid, mida ta talletas kogu oma teadustegevuse vältel. Üleskirjutiste geograafia on väga lai, hõlmates lisaks Udmurdimaale ka naaberpiirkondi – Baškortostani Vabariik, Tatarstani Vabariik ja Kirovi oblast. Sama suur on ka žanriline koosseis: laulud, muistendid, palved, loitsud, mõistatused, uskumused, rituaalide kirjeldused. Selles on isegi üksikuid sõnu ja väljendeid, mida on informandid tahtmatult öelnud, kuid millest Tatjana Vladõkina, kellel oli peen emakeeletaju, ei saanud mööda minna. Huvitavad on näiteks väljendid *kurõt kõrdzh’an”jõsmõ* (meie kibedad laulud), *kurektone s’õrõ koškiz in kõrdzh’ane no* (minu kurbuse järel on ka laul läinud), *kõrdzh’alod-a, kurektod-a? Kõrdzh’ano kurektõsa ulemles’* (kas sa laulad, kas sa

kurvastad? Hakkad laulma kurbust täis elust), mis paljastavad udmurdi mentaliteedi eripära.

See osa on harukordselt rikas kalendri- ja peretalituste üksikasjalike kirjelduste poolest, mida nüüd viiakse läbi kokkusurutud kujul. Väärtuslikud on viited juba kadunud riitustele *kua sjuan* (kuala pulm) ja *jag vös'* (palvetamine palus). Ainsa kaasaegse udmurdi folkloristina õnnestus Tatjana Vladökinal talletada selline relikt nagu "Taevasse kaste" viis *Invu gur* ja selle kohta käiv teave. Raamatu esimene osa sisaldab ka Vladökina poolt üleskirjutatud palvuste (*kuris'kon*) tekste, mida pole kõik folkloristid saanud jäädvustada selle žanri kõrge sakraalse staatuse ja palvuseid puudutavate keeldude tõttu. Põnev on lugeda intervjuusid, milles informandid loovad oma isiklikust elust jutustades pildi sõjaeelse ja -järgse Udmurdimaa külaühiskonnast. Märkimist väärib Vladökina oskus leida psühholoogiline kontakt traditsiooni kandjatega ja luua ühine vestlusliin.

On ilmselge, et ainult Vladökina kogutud arhiivimaterjalide avaldamine eraldi väljaandena oleks Udmurdimaal suursündmus nende infotiheduse ja folklooriallikate igavese aktuaalsuse pärast.

Raamatu teine osa "Tekstist uurimuseni" sisaldab Tatjana Vladökina õpilaste ja kolleegide kirjutatud artikleid. Nendes käsitletakse folklooritekstide ja rahvapärase terminoloogia toimimise iseärasusi ning rahvaesineja rolli traditsiooni säilitamisel. Jelena Veršinina käsitleb oma artiklis terminit *tširdon*, mis on udmurdi õigeusu keskkonnas omandanud uue tähenduse. Svetlana Tolkatšova keskendub vene-udmurdi suhetele ringmängu- ja tantsulaulude näitel. Pavel Kutergin analüüsib Udmurdimaa Šarkani rajooni udmurdi folkloorirühma laulurepertuaari eripärasid. Irina Ptšelovodova uurib traditsioonilise rahvapilli *uz'õgumõ* valmistamise ja mängimise iseärasusi. Tatjana Pannina teeb ühelt informandilt kogutud unenägede tekstide võrdleva analüüsi. Udmurdi tarkade praktika on Nikolai Anisimovi uurimuse teemaks. Galina Gluhhova ja Tatjana Korobova analüüsivad pulmakommete rituaalikoode.

Raamatu teises osas on ka kolm artiklit juubilarilt endalt. Tähelepanuväärne on see, et esimene artikkel mõistatustest oli kirjutatud juba 1970. aastatel tema kraadiõpingute ajal Tartus ja kaks teist artiklit 2023. aastal. Neid töid lahutab peaaegu pool sajandit, kuid on selge, et Tatjana Vladökina jaoks on folkloor endiselt hämmastav nähtus, mis vajab lahtiharutamist: olgu selleks püsiväljendid keeles, mida vaadeldakse kahe maailma kontaktide seisukohalt ("Visuaalse ja akustilise mütoloogia udmurtide kommunikatiivses käitumises"), või udmurdi rahva kaasaegse religioosse maailmapildi kirjeldused neologismide ja narratiividega "naiivse ajaloo" teemadel ("Rituaalsete praktikate ja keelestrateegiate ontoloogia ja pragmaatika tänapäeva udmurdi ühiskonnas", kirjutatud koos Denis Korniloviga).

Raamatu kolmanda osa pealkiri "Tatjana Grigorjevna Vladökina – teadlane, õpetaja, sõber" räägib iseenda eest: endised aspirandid, kolleegid ja sõbrad jagavad Vladökina seotud lugusid, meenutavad ühiseid projekte ja rahvaluuleekspeditsioone.

Sügava tunnustuse ja tänulikkuse sõnad kõlavad Iževskist, Moskvast, Peterburist, Murmanskist, Kaasanist, Jekaterinburgist, Nižni Novgorodist ja Eestist pärit autorite kirjutatud artiklites.

Kahjuks osutus juubeliraamat mälestusraamatuks. Eelmisel kevadel lahkus Tatjana Vladõkina meie hulgast. Lohutuseks on ehk see, et ta siiski nägi seda raamatut ning sai lugeda oma õpilaste ja kolleegide siirast tänu ja armastust väljendavaid sõnu.

Ma osalesin raamatu käsikirja arutelul ja seetõttu teadsin, et algne pealkiri muutus. Esimene versioon oli võetud samuti Kuzebai Gerdi salvestatud laulust “*Tuž uno kõl’iz verano kõl’josõ*” (“On jäänud palju välja ütlemata sõnu”):

*Tuž uno kõl’iz verano kõl’josõ,
Tuž uno kõl’iz todmano kalõk’josõ.
Todmano kalõk’josõ eššo ik –
Tuž uno kõl’iz les’tono už’josõ.*

[On jäänud palju välja ütlemata sõnu,
On jäänud palju tunda saamata inimesi.
Tunda saamata inimesed pole veel midagi –
On jäänud palju tegemata töid.]

Tahaksin uskuda, et sõnu, mida Tatjana Grigorjevna ei jõudnud öelda, ütlevad tema õpilased ja mõttekaaslased.

Irina Nurijeva

Süsteem ja inimlikkus

Eva Toulouze ja Liivo Niglas. *Collective rituals of the Eastern Udmurt: The example of the Tatyshly district in Bashkortostan.*

Коллективные ритуалы закамских удмуртов: на примере Татышлинского района Башкортостана. Tartu: EKM Teaduskirjastus / Tartu Ülikool, 2024. 280 lk.

Eva Toulouze ja Liivo Niglas on avaldanud raamatu, mis on küll parajalt paks, ent tekstimahult mitte nii väga. Lisaks ingliskeelsele 60-leheküljelisele põhitekstile leiab siit sama vene keeles. See on arusaadavalt vajalik, et ka udmurdid ise saaksid seda väga informatiivset analüüsi lugeda. Raamatust väga suure osa moodustavad aga hoopis 112 fotot idaudmurdi palvustest, pühapaikadest ja ohvripappidest. Ja raamat ise ei olegi nagu õige raamat, sellel puudub täiemääraline eneseküllasus. Autorid on

